

УДК 929Липинський:[316.644:33]

DOI: 10.26565/2225-6505-2017-2-14

С. О. Жидков

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ДО ПИТАННЯ ПРО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПОГЛЯДИ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПІНСЬКОГО

У статті окреслені соціально-економічні погляди В'ячеслава Липинського. Аналізуючи творчість історіософа, автор простежив впливи різних «іпостасей»/ідентичностей інтелектуала на становлення його соціально-економічних концептів. Досліджено, як учений розумів систему «держава-економіка», капіталізм та соціально-економічну диференціацію. Порівняно базові постулати аграризму та хліборобської ідеології. Встановлено значення приватного землеволодіння в історіософії вченого. Розглянуто «класовий дискурс» у текстах мислителя й авторська «відповідь» на «марксистську монополію» в інтелектуальному середовищі доби.

Ключові слова: В. Липинський, клас, держава, аграризм, національна аристократія.

В статье определяются социально-экономические взгляды Вячеслава Липинского. На основе анализа творчества историсофа прослеживаются влияния различных «ипостасей»/идентичностей интеллектуала на становление его социально-экономических концептов. Исследуется авторское понимание системы «государство-экономика», капитализма и социально-экономической дифференциации. Устанавливается значение частного землевладения в историософии ученого. Сравниваются базовые постулаты аграризма и земледельческой («хлеборобской») идеологии. Рассматривается «классовый дискурс» в текстах мыслителя и его «ответ» на «марксистскую монополию» в интеллектуальной среде того времени.

Ключевые слова: В. Липинский, класс, государство, аграризм, национальная аристократия.

The paper is devoted to the study of socio-economic views of Viacheslav Lypyns'kyj. The author, analyzing the creativity of historiosopher, traces the influences of various «hypostases»/identities of the intellectual on the formation of his socio-economic concepts. The understanding of the system «state-economic», capitalism and socio-economic differentiation by Viacheslav Lypyns'kyj is studied. The significance of the question about private ownership of land in the historiography of scholar is clarified. The basic postulates of agrarianism and «the farmer (khlborob) ideology» are compared. The «class discourse» in the texts of thinker and his «answer» to the «Marxist monopoly» in intellectual environment of epoch are highlighted.

Key words: V. Lypyns'kyj, class, state, agrarianism, national aristocracy.

В'ячеслав Казимирович Липинський (1882–1931) належить до чільних представників української суспільно-політичної та історичної думки ХХ ст. Аналіз «інтелектуального продукту» мислителя щодо соціально-економічних «інтенцій» дозволяє не лише по-новому «прочитати» вченого, але й продемонструвати зв'язок його ідей/поглядів із соціокультурним контекстом відповідної епохи. Той факт, що В. Липинський, на думку Д. Дорошенка, «концепційний» історик [4, с. 72], який передусім теоретизує над історичною дійсністю, а також обставини суспільно-політичної та громадської діяльності вченого (участь у революційних подіях 1917–1921 рр. та конструюванні ідеологій політичних організацій

«хліборобського» спрямування, статус «популяризатора-фундатора» політичного та соціально-економічного «феномена» Гетьманату Скоропадського) засвідчують перспективність аналізу соціально-економічного складника поглядів історіософа.

На сучасному етапі розвитку історіографії системно (пере)осмислюють творчість В. Липинського. Хоча, предметно його соціально-економічні погляди не розглядають. У цих умовах постає необхідність не лише «вписати» контент студій мислителя (зокрема соціально-економічних) у світову теоретичну спадщину, але й встановити їхню внутрішню природу – джерела формування ідей, інтелектуальні впливи епохи тощо. Цінність економічного складника поглядів історіософа зумовлено специфікою авторського бачення соціально-економічних відносин в історичному розвитку, а також її ідеологічним обрамленням.

Отож, мета дослідження передусім полягає в окресленні/делімітуванні «соціально-економічного» у поглядах В. Липинського – його бачення соціально-економічних відносин загалом і конкретних «акцентуацій»/сюжетів зокрема. Звісно, встановлення ідейних «кордонів» умовне, тому з дослідницької перспективи важливо синтезувати різні «іпостасі» мислителя – економічну, політичну, власне історичну.

Одразу ж варто зазначити, що соціально-економічні погляди теоретика закономірно випливають із логіки державності. Той факт, що В. Липинський представляє (фактично розпочинає) державницький напрям української історіографії, визначив інклюзивний характер категорії «держава» в його історіософії [5; 16]. «Держава», в авторському абсолютизованому варіанті, з одного боку, має бути «економічно забезпеченою», а з другого – визначати перебіг економічного процесу, сприяти/регулювати [14, с. 77].

Найповніше концепт «держава-економіка» відображений у «Листах до братів-хліборобів» [8]. Ідеальний «державний організм» для теоретика – це «Трудова Монархія» [8, с. 46], яка вже з назви засвідчує суспільно-політичну та економічну орієнтацію мислителя, демонструючи симптомність першої третини ХХ ст. [2]. «Статут УСХД» [13], автором якого був В. Липинський, доповнює епітетами формат зазначеної монархії – «понадкласова» та «правова» [13, с. 241]. Згідно з концептом «Трудової Монархії», соціальною основою держави є «природні та сталі» групи людей – матеріально/продуктивні/трудова класи [13, с. 240]. Забезпечити економічний розвиток цих класів – первинне завдання держави, яка, що цікаво, регулюючи відносини між класами, має додержуватися принципу «пропорційності» до ступеня впливу кожного окремого класу [13, с. 240]. Усе це історіософ подає під політичним «омофором» самоврядності, державно-національної єдності та влади «невиборного» та «незмінного» очільника держави [13, с. 240]. Тільки в умовах «Трудової Монархії», на думку В. Липинського, можна говорити про прогресивність класової боротьби в масштабах світової історії, яку супроводжуватиме виховання в пролетарському середовищі здатності до економічної творчості, почуття законності й моралі праці [8, с. 60–61].

Як бачимо, вчення про «Трудову Монархію» вирізняється універсальністю [15] та яскраво засвідчує авторський синтез особистих монархічно-дідактичних вподобань і концепцій К. Маркса. У такому контексті варто докладніше проаналізувати марксистські «інтенції» у творчості вченого.

Передусім наголосимо на «класовому дискурсі», який у викладі В. Липинського специфічно екстрапольований на історію ранньомодерного часу [14, с. 58]. Історіософ демонструє обізнаність у вченні К. Маркса, про що свідчать роздуми, що, мовляв, дійсна пролетарська революція може відбутися лише в моменти найвищого розвитку економічного життя та призвести до якісно нового/вищого рівня виробничих відносин (мислитель, трактуючи Маркса, йде від супротивного, зокрема, ілюструючи соціально-економічні та політичні умови «неможливості» соціальної/пролетарської революції на українських землях) [8, с. 84, с. 141, с. 158]. Звісно, Липинський «насихує» марксистську риторичку власними «інтенціями», наприклад «пролетаріат продуцентів» [8, с. 57] («робітники духу» + «люди

невизначених професій»), моралізаторський імператив праці [8, с. 42] тощо. Серед показових сюжетів – трактування трансформації революціонера («руїник» vs «творець») в організатора праці, який у Липинського стає «аристократом-консерватором» [8, с. 53].

Попри наявну суголосність між марксистськими концептами та поглядами В. Липинського (як, власне, і «впливів» матеріалістичного розуміння історії), усе ж, варто зазначити їхні засадничі розбіжності. При чому, суперечливість лежить «на поверхні». Якщо у трактуванні Маркса «буття» визначає «свідомість», то В. Липинський демонструє обернену тенденційність [1, с. 219–220]. Моралізаторський імператив, акцент на вольовій стороні виробничих відносин і загалом суспільного життя, та, найголовніше, наскрізно ірраціональний підхід історіософа до тлумачення процесів суспільного розвитку [15, с. 13; 7, с. 252] – усе це переконливо засвідчує специфічність поглядів Липинського [6, с. 245–246]. Зокрема, історіософ наголошував, що «знайти об'єктивно правдивий соціальний закон, який автоматично, без ніякого суб'єктивного внутрішнього зусилля, зробив би з нас націю – неможливо» [8, с. 116].

Серед акцентуацій економічного характеру у площині «Маркс vs Липинський» варто також зазначити проблему суспільного антагонізму – боротьбу «бідних» та «багатих». Нехай тенденційно, але В. Липинський дає «рецепт» як розв'язати проблему, правда, лише для так званого «хліборобського класу», пояснюючи протистояння між соціальними групами крізь призму конфлікту економічних інтересів, конфлікту «позитивної дії».

«Хліборобський клас» [8, с. 555] як своєрідна «альфа та омега» соціально-економічних поглядів В. Липинського має дві «крайнощі» – хлібороба «бідного» (селянина) та хлібороба «багатого» (поміщика), які взаємодоповнюють один одного як складники єдиного класу. Їхній конфлікт, на думку автора, внутрішньокласовий [8, с. 379], а антагонізм усередині класу має нівелювати виважена аграрна державна політика [5, с. 27–28]. Щодо останньої зазначимо ключові аспекти: 1) землекористування – це не лише право, але й обов'язок («кожному по його зусиллях»); 2) приватний/індивідуальний підхід до вирішення земельних спорів, який забезпечують місцеві хліборобські органи самоврядування за принципом справедливої «обоюсторонньої нівеляції»; 3) ставка на «середнього» землевласника; 4) забезпечення «економічного поширення» хліборобського класу, зокрема – розширення ринків збуту, здобуття колоній; 5) ліквідація «політичного» антагонізму – поділу на «дворянство» та «селянство».

Державні заходи з паралельною внутрішньокласовою/моральною еволюцією сприятимуть, за логікою В. Липинського, створенню економічного за своєю природою класу (щодо здатності творити економічні умови для існування всієї нації/держави). Невіддільним його атрибутом є «економічна сила» [8, с. 170]. Зрозуміло, що в цьому контексті В. Липинський вводить зазначену дефініцію, щоб продемонструвати матеріальну незалежність представників хліборобського класу, а це, у свою чергу, означає їх сталість/тяглість у суспільному житті та слугує беззаперечним символом опори для сучасного ладу, демонструючи соціально-економічний «розвій» держави. Фактично, володіючи «матеріальною/економічною силою» [8, с. 184], представники хліборобського класу в поглядах мислителя стають «монополістами» суспільного життя, несуть «стяг» державного та національного творення/відродження [8, с. 555]. У такому контексті Липинський свідомо залишає на маргінесі українських реалій представників малочисельного пролетаріату та безсилої/«непродукуючої» інтелігенції. Усе це вкотре переконливо засвідчує, що кон'юнктура першої третини ХХ ст. впливала на погляди інтелектуала, зокрема й на їхній соціально-економічний складник.

Ґрунтуючись на принципі соціокультурної впливовості епохи, зазначені економічні/світоглядні «інтенції» В. Липинського отримали широке інтерпретаційне тло щодо «джерельної бази» поглядів мислителя [3]. Серед широко педальованих схем привертає увагу концепція «аграризму». Достеменно невідомо, чи «сповідував» В. Липинський ідеї зазначеної європейської течії. Якщо так, то як/через кого здійснено транслювання?

Суперечливість питання посилено кількома обставинами: соціальний статус/ідентифікація В. Липинського; «польські впливи» раннього етапу його творчості; студіювання агрономії у європейських навчальних закладах; знання французької мови, що сприяло інтелектуальним впливам з «французького фронту» [6, с. 245], де, до речі, спочатку (поряд із німецьким варіантом) й виникає концепція «аграризму» [3, с. 369] (принагідно згадаємо, хоча б творчість Жоржа Сореля, через яку В. Липинський ознайомився із класичними елітистськими аспіраціями [19, с. 332–333]); власне, той факт, що теоретик не послуговувався дефініцією «аграризм».

Загалом там, де зосереджено багато селянського елемента, гостро стоїть аграрне питання (типова українська ситуація) і може виникнути «аграризм». Одразу ж зауважимо, що В. Липинському не властивий «селоцентризм», сконцентрований на передньому краї центрально-східного варіанта «аграризму». Утім альтернативна сутність «аграризму» (своєрідного «третього/серединного шляху») поза капіталізмом та соціалізмом/комунізмом не могла не «привабити» молодого теоретика «хліборобського толку» [15, с. 14].

Якщо порівнювати базові постулати «аграризму» та «хліборобської ідеології» В. Липинського (починаючи з «Програми УДХП» [10]), можна натрапити на споріднені позиції, зокрема антикапіталістичну суголосність та «прихований» антидемократизм (мислитель побоювався «державної трестифікації народного господарства під егідою демократій» [10, с. 256]). «Хаос приватного капіталістичного господарства» [10, с. 261], податкове здирництво демократій, на думку В. Липинського, може зліквідувати, по-перше, державний контроль, а по-друге – організаційні потуги продукуючої верстви/ хліборобського класу.

Ставлення/думки В. Липинського щодо капіталізму яскраво демонструє схема історіософа – «закон землі (право цивільне) vs закон капіталу (право торговельне)» [8, с. 34]. Це протистояння між селом та капіталістичним містом [10, с. 257], між сільськогосподарською людиною/хліборобом та анонімним членом акціонерного товариства/ біржовим гравцем, між продуцентом та «обрізувачем купонів», між релігійною ідеєю та релігійним індиферентизмом, між естетизмом та «штукою на продаж» [8, с. 33–34]. У цьому конфлікті, на думку В. Липинського, не може бути компромісу, зударившись – «одне впаде, а інше залишиться» [8, с. 219].

Цікаво, що «конфліктне» у В. Липинського все ж нерідко заміщують компромісні сюжети – «територіальний патріотизм», «релігійний плюралізм» [9, с. 227.]. У такому разі можна говорити про «розходження іпостасей» вченого – «історична» іпостась диктувала компромісність на тлі розбудови державного «організму»/нації, а «політична» та «економічна» – культивували конфліктне середовище.

Найеклектичніше «іпостасі» відображені в поглядах та ідеях В. Липинського щодо історії ранньомодерного часу. Там ми натрапляємо на згаданий «класовий дискурс» – українська козаччина як стан («клас») продукуючий та лицарський (войовничий) [14, с. 58], і спрощені цивілізаційні сюжети боротьби «культури плугу» та «культури степу» [14, с. 89–97]. Так, «культуру плугу» асоційовано з конструктивністю, осілістю, приматом хліборобського «духу», державниками, тенденціями «Заходу», виразниками яких є шляхта й городове козацтво. Натомість «культуру степу» характеризують деструктивні тенденції, руйніцтво, січове кочове общинно-добичницьке козацтво, вияви східного «начала».

Одне із головних економічних питань у ранньомодерному дослідницькому локусі В. Липинського – приватне землеволодіння [8, с. 517, с. 556; 14, с. 116], асоційоване з «європеїзацією» [14, с. 122]. Приватна земельна власність городового козацтва та революційної шляхти була своєрідною «стежкою», якою ввійшла в козацьку Україну європейська хліборобська цивілізація. Конфлікт західного та східного «начал», який відтворює В. Липинський, покликаний продемонструвати акт «скріплення індивідуально-українського характеру приватної земельної власності» [14, с. 122–123], що полягав у набутті провідною верствою аристократичних ознак з переважанням службового «начала». Саме

«служилий» формат землеволодіння [14, с. 124], який В. Липинський трактує як органічне (спадкове) «хотіння» – своєрідний «моральний імператив» виконувати певні обов'язки на користь держави – індикатор «європейськості» тогочасного українського суспільства.

Характеристика економічних поглядів В. Липинського буде не повна, якщо не розглянути/конкретизувати проблеми соціально-економічної диференціації. Для теоретика суспільна диференціація – це кінцевий результат «стихійного економічного процесу» [14, с. 135]. Разом із «класовими» інтенціями, у висвітленні суспільної організації В. Липинський послуговується й «становими параметрами» [14, с. 379] – культурний стан духовний, державний стан лицарський та матеріальний стан продукуючий (класична середньовічна тріада – «oratores», «bellatores», «laboratores», – яка в мислителя зберігає «історичну тяглість»). В історіософії вченого натрапляємо ще на один варіант «соціального групування» – «войовники» (мілітарне), «продуценти» (економічне) та «інтелігенти» (культурне), з перспективою «соціальної інженерії» – комбінаціями на кшталт «войовників-продуцентів» [8, с. 407].

У всіх схемах соціальної диференціації виокремлено виняткову «соціальну категорію», що абсолютизує державно-національні переконання мислителя – «національну аристократію» [8, с. 111–343] (з трьома варіантами її організації – класократичним (ідеал В. Липинського, з чітким поділом на класи та економічною визначеністю), охлократичним (з юрбою, відсутністю класів та стабільних економічних підстав) та демократичним (з класовою мішаниною та економічною хаотичністю).

Серед «атрибутів» «національної аристократії» [8, с. 136] у В. Липинського виокремимо два базові – «матеріальна сила» й «моральний авторитет». Ці змістовні «атрибути» («прикмети національної аристократії») широко педалюються в історіософії вченого [8, 11, 12]. Атрибутація «національної аристократії», окреслена єдністю «матеріальної сили» й «морального авторитету», забезпечує конструкт державності й нації. Дефініцію «матеріальна сила» ідентифіковано з «жертвністю»/«хотінням» правити, володінням засобами економічної продукції (фабриками, землею і машинами) та засобами війни (державою, зброєю та армією) [8, с. 138]. Категорія «моральний авторитет» історіософ тлумачить з позицій законності, громадської моралі, а також сприйнятності масами, яку забезпечує акт релігійного «освячення» «провідної верстви» [12, с. 13].

Загалом аналіз категоріального апарату В. Липинського щодо дефініцій «економічного спрямування» можна розширити у площині «інтенсивне (шляхетське)/екстенсивне (магнатське)», «корисне/паразитарне» [14, с. 18] тощо. Усе це лише переконує у перспективності «соціально-економічного прочитання» поглядів мислителя.

Таким чином, аналіз соціально-економічних поглядів В. Липинського засвідчує широту охоплених теоретиком соціально-економічних проблем, їх історичне «обрамлення», ідейне/ідеологічне пропрацювання. У своїх поглядах мислитель відобразив соціокультурне тло першої третини ХХ ст. Загальноєвропейська криза аристократизму (з яким автор себе ідентифікував), пошук суспільно-економічних та політичних альтернатив, національно-державницькі змагання, інтелектуальний дух класового/матеріалістичного «гатунку», глибока суспільна конфліктність, цивілізаційне протистояння «антантівського Заходу» та «червоного Сходу» – це неповний перелік тих «викликів», на які відповідав В. Липинський своїми економічними/суспільно-політичними/історичними пошуками.

Так, кризі аристократизму теоретик протиставив концепт «аристократичного прометеїзму», за якого «національна аристократія» (як носій «матеріальної сили» та «морального авторитету») є «колективним героєм», рушієм суспільного поступу/прогресу. У відповідь на «інтелектуальну інтервенцію» марксистських ідей історіософ, поєднуючи хрестоматійно приписувані йому консервативні/монархічні «інтенції», витворює концепт «Трудової Монархії».

Тотальне протистояння «Заходу» та «Сходу» В. Липинський не лише екстраполює на події ранньомодерної доби (із цивілізаційною риторикою в межах схеми «культурного

протистояння»), але й, реагуючи, бере за основу, щоб обґрунтувати антикапіталістичні/антидемократичні сюжети й несприйняття «більшовицького варіанта» організації національної аристократії/нації/держави – усе це, нерідко, зближує погляди теоретика із «аграризмом», зокрема в його альтернативній сутності – «третього/серединного шляху» (між капіталізмом та соціалізмом/комунізмом). Водночас цей «шлях» постійно трансформується у поглядах історіософа – від конфліктного до компромісного. Останнє визначене потребою державно-національного будівництва, а отже, очевидно стає й природа моралізаторського концепту, «територіального патріотизму», плюральних сюжетів (у соціальному та релігійному вимірах). Соціальній конфліктності В. Липинський протиставляє консолідований образ «хліборобського класу» (економічно стійкого елемента «державного організму», що покликаний «творити»/«організувати» економічний «розвій» на засадах спільності економічних інтересів).

Очевидно, можна впевнено стверджувати про універсалістський, синтетичний, часто надміру еkleктичний «інтелектуальний/економічний» світ В. Липинського. Аспект суголосності економічних/матеріалістичних елементів із ідеалістичними/іраціональними/містичними інтенціями історіософа дає змогу припускати «гегелівський» варіант розуміння категорії «економічного» у творчості/поглядах В. Липинського.

Література

1. Андрієвський О. Правно-політичний і фільософічний світогляд Вячеслава Казимировича Липинського / О. Андрієвський // Вячеслав Липинський та його доба: наукове видання / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ-Житомир, 2007. – С. 219–227.
2. Бескид Ю. Вячеслав Липинський – ідеолог української трудової монархії / Ю. Бескид. – Торонто: Український робітник, 1951. – 160 с.
3. Галушко К. Європейський контекст соціально-політичних ідей Вячеслава Липинського / К. Галушко // Вячеслав Липинський та його доба: наукове видання / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ-Житомир, 2007. – С. 357–374.
4. Дорошенко Д. В. Липинський як історик / Д. Дорошенко // В. Липинський як ідеолог і політик. – Ужгород, 1931. – С. 66–72.
5. Забаревський М. Вячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу / М. Забаревський. – Відень, 1925. – 52 с.
6. Заїкин В. Вячеслав Липинський як історик / В. Заїкин // Вячеслав Липинський та його доба: наукове видання / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ-Житомир, 2007. – С. 236–249.
7. Кучабський В. Значення ідей Вячеслава Липинського / В. Кучабський // Вячеслав Липинський та його доба: наукове видання / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ-Житомир, 2007. – С. 250–260.
8. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Відень, 1919–1926. – 580 с.
9. Липинський В. Меморіал до Українського інформаційного комітету про наше становище супроти напруженої політичної ситуації в Європі / В. Липинський // Вячеслав Липинський та його доба: наукове видання. – Кн. 4. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2015. – С. 224–228.
10. Липинський В. Нарис програми Української Демократичної Хліборобської Партії / В. Липинський // Вячеслав Липинський: історико-політологічна спадщина і сучасна Україна: студії. Т. 1. / ред. Я. Пеленський. – Київ-Філадельфія, 1994. – С. 254–266.
11. Липинський В. Національна аристократія / В. Липинський // Консерватизм: Антологія / упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. – вид. 2-ге, виправл. й доповн. – К.: Простір, Смолоскип, 2008. – С. 772–776.
12. Липинський В. Релігія і церква в історії України (Передрук статей з «Америки») / В. Липинський. – Філадельфія: Народна бібліотека «Америки», 1925. – 112 с.

13. Липинський В. Статут і Реглямент Українського Союзу Хліборобів Державників / В. Липинський // В'ячеслав Липинський та його доба: наукове видання. – Кн. 4. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2015. – С. 239–251.
14. Липинський В. Україна на переломі (1657–1659): замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті / В. Липинський. – Відень, 1920. – 304 с.
15. Липинський В. Універсалізм у хліборобській ідеології / В. Липинський // Консерватизм: Антологія / упоряд.: О. Проценко, В. Лісовий. – вид. 2-ге, виправл. й доповн. – К.: Простір, Смолоскип, 2008. – С. 13–19.
16. Осташко Т. Державницький імператив Вячеслава Липинського / Т. Осташко // Вячеслав Липинський та його доба: наукове видання / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – Київ-Житомир, 2007. – С. 296–327.
17. Терещенко Ю. Україна і європейський історичний контекст у «Листах до братів-хліборобів» В'ячеслава Липинського / Ю. Терещенко // В'ячеслав Липинський та його доба: наукове видання. – Кн. 4. / упоряд.: Т. Осташко, Ю. Терещенко. – К.: Темпора, 2015. – С. 24–83.
18. Тимофіїв М. Памяти В. Липинського / М. Тимофіїв // В. Липинський як ідеолог і політик. – Ужгород, 1931. – С. 16–19.
19. Pelenski J. V. Lypyns'kyj and the Problem of the Elite / J. Pelenski // Harvard Ukrainian Studies: The Political and Social Ideas of Vjaeslav Lypyns'kyj / ed. by Jaroslaw Pelenski. – 1985. – Vol. IX., № 3/4. – P. 326–341.